

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.2.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.5>

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗМІСТУ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Громовчук М.В.,

доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Громовчук М.В., Принцип гуманізму, як передумова змісту соматичних прав людини.

Визначається, права людини і громадянина – це найважливіший інститут, який отримав розвиток не тільки в конституційному праві, а й теорії права і в іншому галузевому законодавстві. У другій половині ХХ століття цей інститут висунувся на перше місце, як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному плані. Інститут прав і свобод людини і громадянина представляє один з найбільш значних підсумків правового розвитку суспільства, починаючи з найдавніших часів і аж до наших днів, коли права людини стали неодмінним атрибутом демократичної правової держави. Сучасний підхід із задекларованими принципами демократії дещо є застарілим і весь світ потребує переосмислення набутих та пошуку нових підходів до розуміння рівності, справедливості, захисту і т.д.

Необхідна стійкість концепції захисту прав і свобод людини і громадянина досягається шляхом опори на систему принципів, перевічених наукою та практикою. Життєстійкість і прогресивність даної концепції складається за допомогою поєднання правових, моральних, традиційних, інших соціально-регулятивних норм. Врахування такого підходу перешкодить юридичному негативу стати домінуючим явищем правової системи, стримає натиск правового нігілізму й індиферентності.

Вказується, принципи – це свого роду показники, що демонструють ступінь розвитку самого права, відправні пункти, що показують вектор правового регулювання. Звісно ж, що принципи права мають відображати та висловлювати основні цінності, на які право зорієнтоване, нести в собі базис «ідеального» права. Призначення правових принципів полягає в забезпеченні ідеологічної єдності правотворчості, правореалізації і правопорядку в цілому. Вони пронизують всю правову систему суспільства, орієнтуючи її розвиток на загальнозначу-

щі, найбільш цінні ідеали: демократію, справедливість, рівність, гуманізм, свободу особистості і т.д.

Визначено, гуманізм, як правова категорія, являє собою світогляд, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Гуманізм виражає ставлення до людини принаймні з двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Отже гуманізм є певною моральною вимогою до поведінки людей, тобто певною категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі.

Ключові слова: права людини, конституційні принципи, конституціоналізм, гуманізм.

Hromovchuk M., The principle of humanism as a prerequisite for the content of somatic human rights.

It is determined that human and civil rights are the most important institution, which has been developed not only in constitutional law, but also in the theory of law and in other sectoral legislation. In the second half of the XX century, this institution came to the fore, both domestically and internationally. The Institute of Human and Civil Rights and Freedoms is one of the most significant results of the legal development of society, from ancient times to the present day, when human rights have become an essential attribute of a democratic state governed by the rule of law. The modern approach with the declared principles of democracy is somewhat outdated and the whole world needs to rethink the acquired and find new approaches to understanding equality, justice, protection, etc.

The necessary stability of the concept of protection of human and civil rights and freedoms is achieved by relying on a system of principles tested by science and practice. The viability and progressiveness of this concept is formed through a combination of legal,

moral, traditional, and other socio-regulatory norms. Taking into account such an approach will prevent legal negativity from becoming a dominant phenomenon of the legal system, restrain the onslaught of legal nihilism and indifference.

It is indicated that the principles are a kind of indicators that demonstrate the degree of development of the law itself, starting points that show the vector of legal regulation. Of course, the principles of law should reflect and express the basic values on which the law is focused, to carry the basis of "ideal" law. The purpose of legal principles is to ensure the ideological unity of lawmaking, law enforcement and law and order in general. They permeate the entire legal system of society, focusing its development on universal, most valuable ideals: democracy, justice, equality, humanism, individual freedom, etc.

Definitely, humanism, as a legal category, is a worldview that considers man as a higher, self-sufficient and self-aware value. Humanism expresses the attitude to man in at least two ways: Thus, humanism is a certain moral requirement for human behavior, ie a certain category of moral awareness of man of the highest social value in the state.

Key words: human rights, constitutional principles, constitutionalism, humanism.

Постановка проблеми. Гуманізм – це філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності. Як духовно-культурне явище гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і гідності особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насилля [20].

Права людини і громадянина – це найважливіший інститут, який отримав розвиток не тільки в конституційному праві, а й теорії права і в іншому галузевому законодавстві. У другій половині ХХ століття цей інститут висунувся на перше місце, як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному плані. Інститут прав і свобод людини і громадянина представляє один з найбільш значних підсумків правового розвитку суспільства, починаючи з найдавніших часів і аж до наших днів, коли права людини стали неодмінним атрибутом демократичної правової держави. Дотримуючись правової концепції прав людини в її сучасному значенні, пише Т. Живуліна, Конституція оголосила людину, її права і свободи вищою цінністю. У сучасних державах права і свободи людини і громадянина гарантуються не тільки Конституцією, й іншим національним законодавством, а й відповідно до загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права. Це виключно важливе положення, оскільки загальноновизнані норми і принципи міжнародного права, міжнародні договори відповідної дер-

жави проголошуються як частина його національно-правової системи [1, с. 12].

Сучасний підхід із задекларованими принципами демократії дещо є застарілим і весь світ потребує переосмислення набутих та пошуку нових підходів до розуміння рівності, справедливості, захисту і т.д.

Необхідна стійкість концепції захисту прав і свобод людини і громадянина досягається шляхом опори на систему принципів, перевірених наукою та практикою. Життєстійкість і прогресивність даної концепції складається за допомогою поєднання правових, моральних, традиційних, інших соціально-регулятивних норм. Врахування такого підходу перешкодить юридичному негативу стати домінуючим явищем правової системи, стримає натиск правового нігілізму й індиферентності [2, с. 55].

Виклад основного матеріалу. Термін "принцип" (від лат. *principium*) – начало, основа. Водночас, принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки [3, с. 547]. За В. Далем, слово «принцип» означає наукове чи моральне начало, основу, правило, від якого не відступають [4, с. 431]. У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Багато категорій є однорідними. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення [5, с. 41].

Таким чином принципи – це свого роду показники, що демонструють ступінь розвитку самого права, відправні пункти, що показують вектор правового регулювання. Звісно ж, що принципи права мають відображати та висловлювати основні цінності, на які право зорієнтоване, нести в собі базис «ідеального» права. Призначення правових принципів полягає в забезпеченні ідеологічної єдності правотворчості, правореалізації і правопорядку в цілому. Вони пронизують всю правову систему суспільства, орієнтуючи її розвиток на загальнозначущі, найбільш цінні ідеали: демократію, справедливість, рівність, гуманізм, свободу особистості і т.д. [6, с. 44] Тому в історичному плані принципи передують у часі формування певного історичного типу права. Вони служать своєрідним ідеологічним планом, відповідно до якого формується законодавство, складається практика його реалізації [7, с. 35-35].

Принципи права як важливий елемент права успадковують цю якість, інакше кажучи, принципам права властива системність. У зв'язку з цим абсолютно вірною є теза про те, що «принципи права треба неодмінно брати в системі» [8, с.

155]. Поза системністю, органічним взаємозв'язком і взаємозалежністю принципів права, з одного боку, і їх ієрархічністю і взаємозумовленістю – з іншого, неможливо, а точніше, безглуздо було б говорити не тільки про їх ефективність, але навіть про їх скільки-небудь соціальну значущість [9, с. 239]. Системність принципів права, на погляд В. Колісніченко, означає як наявність відповідних компонентів, так і їх зв'язок [10]. Отже, дана властивість принципів права ставить завдання їх класифікації.

Слід відзначити, на сьогоднішній день не існує єдиного переліку принципів права, кожен автор виділяє свою класифікацію та дотримується власної думки, але практично всі вчені сходяться в тому, що принципи – це об'єктивно притаманні праву якості.

Так, зокрема, В. Хропанюк до основних правових принципів відносить соціальну свободу, соціальну справедливість, демократизм, гуманізм, рівність всіх перед законом, єдність юридичних прав і обов'язків, відповідальність за провину, законність [11, с. 215].

Найбільш повну класифікацію принципів права дав Л. Явіч. Існує ціла ієрархія принципів права, в якій існує певна система та субординація. Правові принципи і принципи права постійно знаходяться в діалектичному розвитку та формуванні. Наприклад, принципи правової держави виникли задовго до побудови правової держави і лише в процесі створення нового законодавства в Україні знайшли своє відображення [12, с. 44].

Таким чином, діяльність держави повинна бути спрямована на забезпечення дотримання усіх встановлених прав та свобод людини. Так що цілком очевидно, що всі ці правові аксіоми покликані забезпечувати індивідуальні права і громадянські свободи. Основоположним принципом права, за вірним твердженням Е. Труханова, слід визнати принцип гуманізму, який є соціальним ідеалом, відповідно до якого людина – ключова цінність демократичного суспільства, а лейтмотив і мета всієї системи права – забезпечення його прав і свобод. Гуманізм – наскрізний і найбільш фундаментальний принцип права, що означає визнання цінності людини, повагу до його гідності, забезпечення необхідних умов і можливості дотримання її прав і свобод, прагнення до її блага як до мети суспільного прогресу. Саме від того, наскільки даний принцип реалізований в праві, наскільки глибоко його значення осмислюється суспільною свідомістю, залежить подальший розвиток права і всього людства в цілому [13, с. 27].

Так, у сучасній філософській літературі під гуманізмом (*від лат. *humanus* — людяний*) розуміють систему світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визначає вивільнення можливостей людини, її благо кри-

терієм оцінки соціальних інститутів, а людяність – нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами [13, с. 134]. Гуманізм як риса світової культури збагатив етичну думку визнанням самоцінності людського та земного життя. Звідси поступово розвинулася ідея щастя, справедливості та рівності людей [14, с. 6].

Існує досить багато філософських визначень поняття гуманізму. Одне з них визначає гуманізм як визнання цінності людської особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, право на свободу і щастя, затвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин [15, с. 14].

Не ставлячи за мету дослідження історії розвитку цього явища, лише зауважимо, що найважливішою спробою проникнути в його суть є діалектичне протиставлення з його антиподом – антигуманізмом. Антигуманізм – це, передусім, обмеження, які перешкоджають зростанню творчості вище рівня, який вважається в культурі, в суспільстві звичним. Він виступає у формі заборони на інновації, в проголошенні цінності, недоторканості певних догм. Конкретний зміст історії людства постійно містить різні скерування людей. Історію людства можна розглядати як історію боротьби свободи і несвободи, рабства, творчості – з її історичними обмеженнями. І найважливішим елементом змісту історичного процесу якраз і є боротьба гуманізму й антигуманізму [16, с. 6].

За своєю сутністю, пише С. Погребняк, гуманізм – це світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень. У найбільш узагальненому вигляді гуманізм – це філософський, етичний і природно-правовий принцип, що надає людині статусу абсолютної цінності [17, с. 33]. При цьому, вірно зауважує цитований нами вчений, вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства та прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються передусім у цінностях природного права. Однак, зауважує дослідник, гуманізм поряд зі свободою, справедливістю та рівністю, без сумніву, є також однією з основних засад позитивного права. Це обов'язково необхідно враховувати під час створення, реалізації, застосування й тлумачення юридичних норм [17, с. 34-35].

Фундаментальність і загальновизнаність принципу гуманізму зумовлена системою його імперативів і субімперативів, його структурних компонентів. При розгляді формальних та практичних аспектів реалізації принципу гуманізму ми неминуче стикаємося з проблемою його поліструктурності, тому що реалізація даного принципу зачіпає необхідність реалізації його складових [18, с. 25].

Одним з компонентів, на наш погляд, є стан рівня моральності суспільства, досягнення найви-

щого розвитку суспільства безпосередньо пов'язане з рівнем розвитку члена такого суспільства, громадянина, посадової особи і т.д. У суспільстві з високим рівнем моральності та моралі не має значення, формалізовані ці права чи ні, тому що реалізація прав людини в такому суспільстві є природною [19, с. 35].

Разом з тим, не можна не відмітити, що категорія гуманізму не є новою. Ще за часів Радянського Союзу існує в той період соціалістичне право розглядалося як найгуманніше право в світі, оскільки соціалізм бачився найбільш прогресивним світовим явищем. Гуманізм радянського права вбачався вченими, перш за все, в ліквідації класових і соціальних антагонізмів, а також в формально проголошених у всіх радянських конституціях основних правах і свободах радянських громадян [6, с. 30].

Висновки. Гуманізм, як правова категорія, являє собою світогляд, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Гуманізм виражає ставлення до людини принаймні з двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Отже гуманізм є певною моральною вимогою до поведінки людей, тобто певною категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Живулина Т.Л. Права человека в современных теориях правопонимания : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород: РГБ, 2007. 220 с.
- Мархгейм М.В. Конституционная система защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Дис.... д-ра. юрид. наук / М.В.Мархгейм – Москва, 2005. – 384 с.
- Словник іншомовних слів; за ред. О. С. Мельничук. К., 1974. 1044 с.
- Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 3. / Даль В. И. М.: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. 1110 с.
- Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. с. 40–43.
- Труханова, Э. Ф. Защита прав человека при проведении биомедицинских исследований : теоретический аспект : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве. М., 2010. 243 с.
- Вопленко Н.П. Сущность, принципы и функции права. Волгоград, 1998. 288 с.
- Явич Л. С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во Ленинград, ун-та, 1976.
- Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М., 2000. 410 с.
- Колісниченко В.В. Сучасна юридична наука про класифікацію принципів права Європейського союзу: критичний аналіз URL: <http://vuzlib.com/content/view/1522/92/>.
- Хропанюк В.Н. Теория государства и права. М., 1995. 612 с.
- Явич Л. С. Право развитого социалистического общества: сущность и принципы. М. 1978. 412 с.
- Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редакції). К.: Абрис, 2002. 742 с.
- Цельев О. В. Гуманізм та принципи верховенства права на прикладі права на громадську непокору. Науковий вісник ХНУ. 2009. № 2. С. 5–8.
- Костицький М. В. Гуманізм права як прояв вищих (космічних) законів у суспільстві. Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Копейчикова): Матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 13–15.
- Цельев О. В. Гуманізм та принципи верховенства права на прикладі права на громадську непокору. Науковий вісник ХНУ. 2009. № 2. С. 5–8.
- Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 1. С. 33–42.
- Момот М. О. Діалектика справедливості та гуманізму в правотворчості. Право і суспільство. 2010. № 3. С. 24–29.
- Козодаєв С.П., Белов Д.М., Бисага Ю.М., Громовчук М.В. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: *монографія*. ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ін-т держави і права країн Європи. Ужгород, 2018. 177 с.
- Морозова Л.П. Гуманізм: особливості історичного розвитку. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/morozova.php>.
- Козодаєв С.П., Громовчук М.В. Біомедичні права людини: досвід країн Європи: монографія; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» (Україна), Ін-т професійного розвитку (Словаччина), Асоціація міжнародного освітнього та наукового співробітництва (Україна); уклад. Дмитро Миколайович Белов. Ін-т професійного розвитку, ПІК-У, 2021. 198 с.
- Gromovchuk Myroslava. Somatic rights: international aspects. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Issue 1. S. 131–135.
- Byelov D., Hromovchuk M., Development of theoretical and legal approaches to understanding the essence of somatic human rights in the process of biomedical research. *Конституційно-правові академічні студії*. 2021. № 1. С. 12–15.